

Ivan Illich

TIŠINA JE ZAJEDNIČKO DOBRO

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

Ivan Illich

TIŠINA JE ZAJEDNIČKO DOBRO (1982)

PRAVO NA DOSTOJANSTVENO ĆUTANJE (1982)

I JA SAM REŠIO DA ĆUTIM (1983)

REČITOST TIŠINE (1956)

Svi izvori su navedeni uz tekstove.

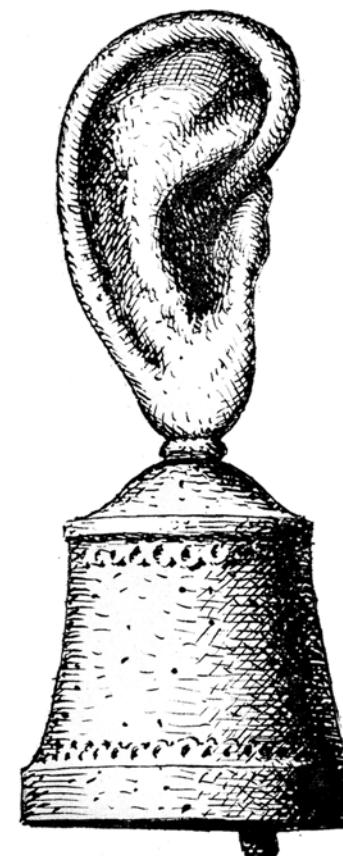
Preveli i priredili: Karmen Lončarek („Tišina je zajedničko dobro“, 2010) i AG (ostalo, 2020, 2024).

<http://anarhija-blok45.net>

aleksa.goljanin@gmail.com

ZAJEDNIČKA ARHIVA

<http://anarhisticka-biblioteka.net>

PRAVO NA DOSTOJANSTVENO ĆUTANJE (1982)

I JA SAM REŠIO DA ĆUTIM (1983)

REČITOST TIŠINE (1956)

„Valja nam razlikovati okoliš kao zajedničko dobro od okoliša kao resursa...“

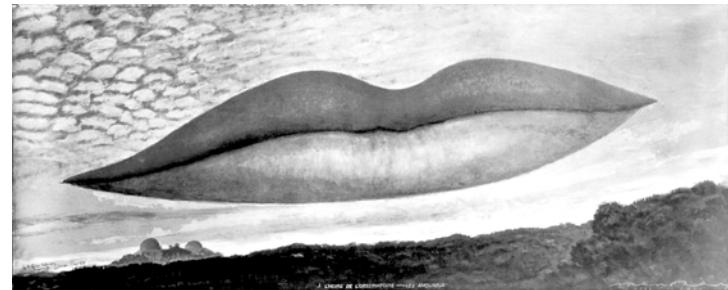
„Kao što je krhko zajedničko dobro prostora, koje se može uništiti motorizacijom prometa, tako je krhko i zajedničko dobro govora, i lako ga je uništiti prodiranjem modernih sredstava komunikacije...“

„Pitanje koje sam predložio za raspravu, dakle, treba biti jasno: kako se suprotstaviti zadiranju novih, elektroničkih uređaja i sustava u zajedničko dobro koje je za naše biće finije i intimnije od pašnjaka ili cesta – zajedničkih dobara koja vrijede barem koliko i tišina...“

„Tišina je, i prema zapadnoj i prema istočnoj tradiciji, neophodna za nastanak osoba...“

„Takva preobrazba okoliša iz zajedničkog dobra u produktivni resurs predstavlja najosnovniji oblik degradacije okoliša. Ta degradacija ima dugu povijest koja se poklapa s poviješću kapitalizma, ali se nikako ne može svesti samo na to...“ (1982)

„... svestan sam i da tišina preti uvođenjem anarchije. Onim ko čuti, ne može se upravljati. I tišina se širi. Otuda će biti pokušaja da se razbije naše čutanje. Zahtevaće se naše učešće u 'raspravama o miru'. Moguć je čak i lov na veštice protiv ljudi koji ostaju nemi. Zato se, u ovom trenutku, mora tražiti i braniti pravo na tihov povlačenje iz rasprava, pravo na okončanje rasprave, ako mislimo da je dostojanstvo učesnika ugroženo.“ (1982)

Tišina je zajedničko dobro

5

Pravo na dostojanstveno čutanje

15

I ja sam rešio da čutim

20

Rečitost tišine

23

NA KORICAMA I UZ SADRŽAJ:

René Magritte, „La Leçon de Musique“, 1965. Man Ray, „A l'heure de l'observatoire: les amoureux,“ 1932–1934.

Tišina je zajedničko dobro

Ivan Illich, oko 1960.

Uvodna riječ Ivana Illicha za „Simpozij lista Asahi: Nauka i čovjek – Kompjuterski upravljanje društvo“, održan u Tokiju 21. III 1982.

Uvaženi skupe¹, rado prihvataćam čest obraćanja ovom forumu o znanosti i čovjeku. Tema koju gospodin Tsuru (Shigeto Tsuru) predlaže, „Kompjuterski upravljanje društvo“, zvoni na uzbunu. Jasno je kako predviđate da ti strojevi koji grubo opnašaju ljude teže zahvaćanju svakog aspekta života ljudi, i da takvi strojevi prisiljavaju ljude da se ponašaju poput strojeva. Novi elektronski uređaji uistinu imaju moć prisiliti ljude da „komuniciraju“ s njima i međusobno na način stroja. Sve što se strukturalno ne uklapa u logiku strojeva, djelotvorno se filtrira iz kulture kojom dominira njihovo korištenje.

Mašinsko ponašanje ljudi zakovanih za elektroniku upućuje na degradaciju njihovog blagostanja i dostojanstva, što većini ljudi na dulji rok postaje nepodnošljivo. Zapažanja o lošem utjecaju programiranih okolina pokazuju da ljudi u njima postaju indolentni, impotentni, narcisoidni i apolitični. Politički proces se slama jer ljudi gube sposobnost da sami vladaju sobom; oni zahtijevaju da se njima upravlja.

Čestitam Asahi Shimbunu² na njegovim naporima za poticanje novog demokratskog konsenzusa u Japanu, zato što

¹ Illich se na početku obraća prisutnima japanskom pozdravnom frazom „minna-san“ (*minna* ili *mina* – svи, svako, *san* – poštovani), koju ponavlja još par puta u nastavku izlaganja.

² Japanski dnevni list („Jutarnji list“), organizator konferencije.

preko njega više od sedam milijuna čitatelja postaju svjesni potrebe za ograničavanjem zadiranja strojeva u način njihova ponašanja. Važno je da je upravo Japan potaknuo takvu akciju. Japan se poima kao prijestolnica elektronike; bilo bi čudesno kad bi on cijelome svijetu postao modelom nove politike samoograničavanja u području komunikacija – politike koja je, po mom mišljenju, odsad neophodna ako ljudi žele da i dalje sami upravljaju sobom.

Elektronskom upravljanju kao političkom pitanju može se pristupiti na nekoliko načina. Na početku ove javne konsultacije predlažem da mu se pristupi kao jednom od pitanja političke ekologije. Ekologija je tokom posljednjih deset godina stekla novo značenje. To je još uvijek naziv za granu profesionalne biologije, no sam pojam danas sve više služi kao oznaka pod kojom široka, politički organizirana javnost analizira i utječe na tehničke odluke. Želim se fokusirati na nove električne uređaje za upravljanje kao na tehničku promjenu ljudskog okoliša, koji, recimo to blago, moraju ostati pod političkom (a ne isključivo stručnom) kontrolom. Odabro sam ovaj fokus za moj uvod zato što time nastavljam razgovor s trojicom svojih japanskih kolega kojima dugujem sve što znam o ovoj zemlji – profesorima **Yoshikazu Sakamotou**, **Joshiru Tamanoi** i **Junu Uiju**.

U preostalih trinaest minuta za ovom govornicom razjasnit ću razliku koju smatram temeljnom za političku ekologiju. Valja nam razlikovati okoliš kao *zajedničko dobro* od okoliša kao *resursa*. O našoj sposobnosti razlikovanja ta dva pojma ovisi ne samo izgradnja zdrave teorijske ekologije već – što je još važnije – i djelotvorne ekološke jurisprudencije.

Uvaženi skupe, kako bih volio da sam u ovom trenutku učenik vašeg velikog zen-pjesnika, Bashoa. Onda bih možda uspio u samo sedamnaest slogova iskazati razliku između zajedničkog dobra, u koje su uklopljene aktivnosti ljudskog opstanka, i re-

sursa koji služe ekonomskoj proizvodnji onih roba o kojima ovisi moderni opstanak. Da sam pjesnik, možda bih tu razliku mogao izraziti tako krasno i pronicljivo da dopre do vaših srca i postane nezaboravna. Nažalost, nisam japanski pjesnik. Moram vam se obraćati na engleskome, jeziku koji je u posljednjih stotinu godina izgubio sposobnost da iskaže tu razliku, i k tome, preko prevodioca. I samo zato što mogu računati na prevodički genij gospodina Muramatsua, usuđujem se oživjeti stara engleska značenja u govoru koji držim u Japalu.

Commons (zajedničko dobro) je srednjoengleska riječ (oko 1150–1500). Prema mojim japanskim prijateljima, po značenju je prilično bliska japanskoj riječi *iriai*, to jest, ta se riječ u preindustrijsko doba koristila za označavanje određenih aspekata okoliša. Ljudi su riječju *commons*, zajedničko dobro, nazivali one dijelove okoliša prema kojima je po običajnom pravu vladao specifičan oblik poštovanja u zajednici. Ljudi su zajedničkim dobrom zvali onaj dio okoliša koji je ležao izvan njihovih vlastitih pragova i izvan njihovog vlasništva, ali na koji su polagali pravo na korištenje, i to ne da bi proizvodili robu, već da bi osigurali opstanak svojih domaćinstava. Običajni zakon koji je humanizirao okoliš uspostavom zajedničkog dobra obično je nepisan. Bio je to nepisani zakon ne samo zato što ljudima nije bilo stalo da ga zapišu, već zato što je ono što je taj zakon štitio bila stvarnost odveć složena da bi stala u paragrafe. Zakon zajedničkog dobra regulira pravo prolaska, pravo na ribolov i lov, pašu, te prikupljanje drva ili ljekovitih biljaka u šumi.

Hrastovo stablo može biti zajedničko dobro. Njegov hlad ljeti pripada pastiru i njegovom stadu; njegov žir je za svinje susjednih seljaka; njegove suhe grane služe kao gorivo seoskim udovicama; nešto njegovih svježih grančica u proljeće reže se da bi se ukrasila crkva – a u sutan tu može biti sijelo seoske skupštine. Kad su ljudi govorili o zajedničkom dobru, *iriai*, oni su podrazumijevali jedan određeni aspekt okoliša koji je bio

ograničen, koji je bio nužan za opstanak zajednice, koji je različitim skupinama bio potreban na različite načine, ali koji u strogo ekonomskom smislu nije bio shvaćan kao oskudan.

Kad pred današnjim studentima u Evropi upotrijebim izraz „zajedničko dobro“ (na njemačkom *Almende* ili *Gemeinheit*, na talijanskom *gli usi civici*) moji slušaoci istog trena pomisle na osamnaesto stoljeće. Pomišljaju na one pašnjake u Engleskoj na kojima je svaki seljanin čuvao nekoliko ovaca, a pomišljaju i na „ograđivanje pašnjaka“, koje je livade pretvorilo iz zajedničkog dobra u resurs na kojem se mogu uzgajati komercijalna stada. No moji studenti tu prvenstveno misle na inovaciju siromaštva koja je došla s ogradijanjem: na apsolutno osiromašenje seljaka koji su protjerani sa zemlje u najamni rad; također, misle i na komercijalno bogaćenje gospodara.

U svojoj neposrednoj reakciji, moji studenti pomišljaju na zamah novog kapitalističkog poretka. Suočeni s bolnom novinom, zaboravljaju da ogradijanje znači i nešto mnogo elementarnije. Ogradijanje zajedničkog dobra navijestilo je novi ekološki poredak: ogradijanje nije samo fizički prenijelo kontrolu nad pašnjacima sa seljaka na gospodara. Ogradijanje je označilo radikalnu promjenu društvenog stava prema okolišu. Prije toga, u bilo kojem pravnom sustavu, većina okoliša se smatrala zajedničkim dobrom iz kojega je većina ljudi mogla pribaviti najveći dio svog uzdržavanja bez potrebe da pribjeđe tržištu. Nakon ogradijanja, okoliš je postao prvenstveno resurs u službi „poduzeća“, koja su organiziranjem najamnog rada preobrazila prirodu u robu i usluge o kojima ovisi zadovoljavanje osnovnih potreba potrošača. Ta preobrazba je slijepa mrlja političke ekonomije.

Ta promjena stavova može se još bolje ilustrirati ako umjesto pašnjaka za primjer uzmememo ceste. Kakve li razlike između novih i starih dijelova u gradu Meksiku prije samo dvadeset godina! U starim dijelovima grada ulice su bile istinsko zajed-

ničko dobro. Neki ljudi sjedili su uza cestu prodavajući povrće i čumur. Drugi bi iznijeli svoje stolice na cestu da popiju kavu ili tekilu. Ili bi pak na cesti održavali sastanke da odluče o novom starješini susjedstva ili pak da odrede cijenu magarca. Jedni su vodili svoje magarace kroz gužvu, hodajući uz teško natovarenu marvu; drugi su jahali u sedlu. Djeca su se igrala uz slivnik, a ljudi koji su hodali cestom mogli su je i dalje koristiti kako bi stigli s jednog mjesta na drugo.

Takve ceste bile su napravljene za ljude. Kao i svako pravo zajedničko dobro, sama ulica bila je rezultat ljudskog življenja na njoj i nastojanja da se taj prostor učini podesnim za življene. Nastambe duž cesta nisu bile privatne kuće u modernom smislu – garaže za odlaganje radnika preko noći. Prag je i dalje odvajao dva životna prostora: jedan intiman i drugi zajednički. Ali ni domovi u tom intimnom smislu, niti ulice kao zajedničko dobro nisu preživjeli ekonomski razvoj.

Ulice u novim dijelovima grada Meksika više nisu za ljude. Oni su sad prometnice za automobile, autobuse, taksije i kamione. Ljude na ulicama jedva da se podnosi, osim ako su na putu do autobusne stanice. Kad bi ljudi danas sjeli ili se zaustavili na ulici, postali bi prepreka za promet, i promet bi za njih bio opasan. Cesta je srozana s zajedničkog dobra na jednostavan resurs za promet vozila. Ljudi se više ne mogu kretati sami. Njihovu pokretljivost potisnuo je promet. Cirkulirati mogu samo kad su zavezani i kad ih se vozi.

Velikaško prisvajanje pašnjaka bilo je osporavano, no ona još temeljnija preobrazba pašnjaka (ili cesta) iz zajedničkog dobra u resurs sve do skora nije bila podvrgnuta kritici. To što je nekolicina prisvojila okoliš jasno je prepoznato kao nedopustiva zloupotreba. Nasuprot tome, još veće poniženje preobrazbe ljudi u pripadnike industrijske radne snage i potrošače sve donedavno se primalo zdravo za gotovo. Tokom gotovo stotinu godina mnoge političke stranke su osporavale akumu-

laciјu resursa okoliša u privatne ruke. Međutim, o tom pitanju se raspravljalо u smislu privatnog korištenja tih sredstava, a ne kao o iskorjenjivanju zajedničkih dobara. Tako antikapitalistička politika i dalje podupire legitimnost preobrazbe zajedničkog dobra u *resurs*.

Tek odnedavna u temelju društva nova vrsta „popularnog intelektualca“ počinje razabirati što se dogodilo. Ograđivanje je ljudima zanijekalo pravo na onu vrstu okruženja na kojem je, kroz cijelu povijest, bila utemeljena moralna ekonomija preživljavanja. Ograđivanje, jednom prihvaćeno, redefinira zajednicu. Ograđivanje podriva lokalnu autonomiju zajednice. Zato je ograđivanje zajedničkog dobra jednakо tako u interesu stručnjaka i državnih birokrata kao što je i u interesu kapitalista. Ograđivanje omogućava birokratima da lokalne zajednice definiraju kao nemoćne i nesposobne da osiguraju vlastiti opstanak. Ljudi postaju ekonomski pojedinci čiji opstanak ovisi o robi koja se za njih proizvodi. U osnovi, većina građanskih pokreta predstavlja pobunu protiv tog ekološki izazvanog redefiniranja ljudi kao potrošača.

Uvaženi skupe, htjeli ste da govorim o elektronici, a ne o pašnjacima i cestama. No ja sam povjesničar; želio sam najprije reći nešto o pastoralnom zajedničkom dobru za kakvo znam iz prošlosti kako bih potom mogao reći nešto o sadašnjoj, mnogo većoj prijetnji zajedničkom dobru koju donosi elektronika.

Ovaj čovjek koji vam govorи rođen je prije 55 godina u Beču. Kad mu je bilo mjesec dana, stavili su ga na vlak, zatim na brod i doveli na otok Brač. Tamo, u selu na dalmatinskoj obali, njegov djed htio je da ga blagoslovi. Moj djed živio je u kući u kojoj je njegova obitelj živjela od vremena kada je u Kyotu vladao šogunat Muromachi. Od tad su se na dalmatinskoj obali izmijenili mnogi vladari – venecijanski duždevi, istanbulski sultani, gusari iz Omiša (Almissa), austrijski carevi i jugoslavenski kraljevi. No te brojne promjene uniformi i jezika vlada-

laca malo su toga mijenjale u svakodnevnom životu tokom tih petsto godina. Iste krovne grede od maslinovog drva još uvijek su podržavale krov na kući mog djeda. Još uvijek se vodu skupljalo sa istih kamenih ploča na krovu. Vino se tiještilo u istim čabrovima, ribarilo iz iste vrste brodice, a ulje je dolazilo sa stabala posađenih kad je grad Edo (Tokio) još bio mlad.

Moj djed je dobijao vijesti dva puta mjesečno. Vijesti su sad stizale parobrodom za tri dana, a nekad im je jedrenjakom trebalo pet dana. Kad sam se rodio, povijest je za ljude koji su živjeli podalje od glavnih putova i dalje tekla polako, neopazice. Većina okoliša još uvijek je bila zajedničko dobro. Ljudi su živjeli u kućama koje su sami sagradili; kretali su se ulicama ugaženima nogama njihovih životinja, bili su autonomni u opskrbi i raspolažanju svojom vodom; kad su htjeli govoriti, ovisili su samo o vlastitim glasovima. Sve se to promijenilo mojim dolaskom na Brač.

Na istom brodu kojim sam prispio 1926. godine bio je prvi zvučnik koji je stigao na otok. Malo je ljudi tamo ikad i čulo za takvo nešto. Do tog dana svi su muškarci i žene govorili višemanje jednakо snažnim glasovima. No to se odjednom promjenilo. Odsad je pristup mikrofonu određivao čiji će glas biti pojačan. Od tog časa tišina je prestala biti zajedničko dobro; postala je resurs za koji se zvučnici natječu. Sam jezik, pak, time je preobražen iz zajedničkog dobra u nacionalni resurs za komunikaciju. Kao što je velikaško ogrаđeno područje povećalo nacionalnu produktivnost onemogućavajući pojedinačnog seljaka da drži nekoliko ovaca, tako je i prodornost zvučnika uništila tišinu što je dotad svakom muškarцу i ženi davala njihov vlastit i jednak glas. Tko nema pristupa zvučniku, biva ušutkan.

Nadam se da moja paralela sad postaje jasna. Kao što je krhko zajedničko dobro prostora, koje se može uništiti motorizacijom prometa, tako je krhko i zajedničko dobro govora, i lako ga je uništiti prodiranjem modernih sredstava komunikacije.

Pitanje koje sam predložio za raspravu, dakle, treba biti jasno: kako se suprotstaviti zadiranju novih, elektroničkih uređaja i sustava u zajedničko dobro koje je za naše biće finije i intimnije od pašnjaka ili cesta – zajedničkih dobara koja vrijeđe barem koliko i tišina. Tišina je, i prema zapadnoj i prema istočnoj tradiciji, neophodna za nastanak osoba. Tišinu su nam oduzeli strojevi koji oponašaju ljude. Vrlo lako bismo mogli postati sve ovisniji o strojevima za govorenje i razmišljanje, kao što smo već postali ovisni o strojevima za kretanje.

Takva preobrazba okoliša iz zajedničkog dobra u produktivni resurs predstavlja najosnovniji oblik degradacije okoliša. Ta degradacija ima dugu povijest koja se poklapa s poviješću kapitalizma, ali se nikako ne može svesti samo na to. Nažalost, politička ekologija je dosad previđala ili potcjenjivala važnost te preobrazbe. Moramo tu preobrazbu prepoznati kako bismo organizirali pokrete obrane onoga što je od zajedničkog dobra još preostalo. Ta obrana predstavlja ključni javni zadatak političkog djelovanja u ovoj deceniji. Moramo se hitno poduhvatiti tog zadatka zato što zajedničko dobro može postojati i bez policije, ali resursi ne mogu. Kao što je to slučaj i s prometom, kompjuteri zahtijevaju policiju, i to sve više, u sve suptilnijim oblicima.

Po definiciji, resursi zazivaju da ih se brani policijom. Kad se jednom nađu pod obranom, postaje sve teže ponovo ih uspostaviti kao zajednička dobra. To je poseban razlog za uzbunu.

1982.

Ivan Illich, „Silence is a Commons“, *The CoEvolution Quarterly*, 40, Winter 1983, str. 5–9; Ivan Illich, „Silence is a Commons“, Opening remarks at the „Asahi Symposium: Science and Man – The Computer-Managed Society“, Tokyo, 21. III 1982, *In the Mirror of the Past: Lectures and Addresses, 1978–1990*, 1991, str. 47–54.

Prevela Karmen Lončarek (Rijeka), 2010; prvi put objavljeno na portalu H-alter (Zagreb), 08. I 2010, <http://www.h-alter.org/vijesti/tisina-je-javno-dobro>

Prevod je korigovan prema verziji teksta iz zbirke *In the Mirror of the Past* (1991), u kojoj je sam Ilić ispravio jednu očiglednu grešku, izbacio neke uzgredne retoričke ukrase (kao na jednom mestu, „ei-ei, schau-schau!“, što su stihovi iz jedne stare dečje pesmice, koji „znače“ nešto kao „u-ta-ta!“) i precizirao još neke detalje iz verzije objavljene 1983. u časopisu *The CoEvolution Quarterly* (ta stara verzija je i dalje više zastupljena na internetu).

Drugi prevod: Ivan Illich, „Tišina je opće dobro“, *Vernakularne vrijednosti i drugi eseji*, Litteris, Zagreb, 2013, str. 95–103, prevela Sanja Fabijanić.

U dogovoru s Karmen, ovde smo se držali doslovног značenja izraza „commons“, „zajedničko dobro“, zbog njegove posebne konotacije, koja ukazuje na neposredni odnos između ljudi, za razliku od pojmove „javno“ i „opće“, koji se više odnose na usluge i institucije namenjene svima, ali, po pravilu, uz posredovanje tržišta i u organizaciji državnih i lokalnih administracija.

AG, maj 2020.

Pravo na dostojanstveno čutanje

Ivan Illich, 19. IX 1973, verovatno na nekom protestu.

Foto: Jane Bown.

Prošle zime, posetoci jednog grada u Nemačkoj mogli su da prisustvuju neobičnoj sceni. U određeno vreme, i samo na sat vremena, neki ljudi su se redovno okupljali na prometnom raskršću i tamo nemo stajali. Stajali su tako na zimi, povremeno se prebacujući s noge na nogu, ne izgovarajući ni reč, ne odgovarajući prolaznicima. Posle sat vremena bi se razišli, i dalje čutke. Ti mirni ljudi su dobro pazili da ne ometaju saobraćaj i prolaznike. Nosili su običnu odeću. Dvoje ili troje je obično nosilo transparent koji je objašnjavao razloge za njihovo držanje: „Čutimo zato što nemamo šta da kažemo o nuklearnom uništenju.“

Pridružio sam se jednoj od tih nemih grupa. I ubrzo sam primetio da ti mirni ljudi mogu delovati vrlo onespokojavaće na one koji prolaze pored njih – čutanje takvih grupa nedoljivo izaziva bučan odjek. Ta smirenost grmi, dok prenosi neizrecivi užas. Nemci su dobro informisani o posledicama nuklearne mašinerije. Većina međutim gura u stranu naučne dokaze o neminovnim posledicama raspoređivanja nuklearnih sredstava. Neki među njima, ugledni i religiozni, pomirili su se s rizikom koji donosi postavljanje sve većeg broja američkih krstarečih i „peršing“ projektila na nemačkom tlu. Ipak, značajna i sve veća manjina odlučno se suprotstavlja daljem nuklearnom naoružavanju, a ne tako mali broj njih se zalaže za bezuslovno nuklearno razoružanje.

Ljudi koji čute upućuju provokativan izazov kako jastrebovima tako i celom spektru golubova. Oni koji su izabrali da učestvuju u tom ritualu na uličnim uglovima rešeni su da

ne kažu ništa i ne odgovaraju na bilo kakva pitanja. Jedan razdraženi čovek opsedao me je skoro pola sata. Siguran sam da je podržavao jednostrano razoružanje isto tako snažno kao i ja, ali po njemu čutanje nije bilo dobar način da se stane iz takvog ubeđenja. Ali tamo i u tom trenutku nisam mogao da mu odgovorim.

Sada mogu da navedem četiri razloga za uverenje, koje dele i mnogi drugi, da je važno da neki od nas pokažu nenasilno, defanzivno čutanje, čak i po cenu da to zabrine ili povredi neke naše prijatelje. Odgovoriću na četiri pitanja: 1) Zašto je na nuklearne bombe važno odgovoriti čutanjem, naročito u Nemačkoj? 2) Zašto, kao filozof, verujem da sami argumenti nisu dovoljni da bi se pružio otpor proizvodnji, razmeštanju i održavanju nuklearnog potencijala? 3) Zašto mislim da je čutanje često ubedljivije od reči? 4) Zašto čutanje ubrajam u ona ljudska prava koja bi trebalo zaštiti zakonom?

Prvo, mislim da mladi Nemci imaju poseban odnos prema genocidnim mašinama. Ali mora se shvatiti šta neka genocidna mašina zaista jeste; to nije neko oružje. To je, kao konkretno atomska bomba, fundamentalno novi tip fenomena. Nuklearna sredstva su predmeti bez sličnosti s bilo čime iz prošlosti. Genocid, međutim, nije ništa novo. Tokom istorije osvajači su često istrebljivali gradove ili cele populacije. Na primer, u Bibliji citamo da su Jevreji verovali kako im je njihov Bog naložio da ubiju svako biće u određenim gradovima koje su pokorili.

Ali naši preci su počinili genocid sa sredstvima koja su imala i normalnu upotrebu – s toljagama, noževima ili vatrom. Ti predmeti su imali i mirnodopsku svrhu, na primer, u pripremaju hrane, ali i za užasne činove mučenja, ubijanja i genocida. Za atomske bombe to ne važi. Njihova jedina svrha je genocid. One nisu od koristi za bilo šta drugo, čak ni za ubistvo.

Takvi genocidni instrumenti, izumi za uništenje celih naroda, bili su prvi put osmišljeni početkom četrdesetih, u vreme

kada je predsednik Ruzvelt rešio da proizvede atomsku bombu, prema Ajnštajnovim smernicama. Istovremeno, Hitler je počeo s takvim istraživanjima u Nemačkoj. Međutim, ta orientacija je tamo proizvela koncentracione logore za masovno ubijanje Jevreja, Cigana, homoseksualaca i drugih grupa ljudi smatranih za nedostojne života.

Ti logori su radili četiri godine, kada je „Enola Gej“ bacila bombe na Hirošimu. Njima su upravljali Nemci, od kojih su većina sada mrtvi ili prilično stari. Ipak, mnogi mladi Nemci osećaju se lično povezanim s tim genocidnim mašinama, koje su koristili roditelji nekih od njih, iako su oni sami rođeni posle zatvaranja ili rušenja poslednjeg koncentracionog logora, poslednje gasne komore, poslednjeg masovnog krematorijuma. Ti mladi ljudi, progonjeni slikama logora, osećaju neizrecivi užas. Osećaju da je potpuno izlišno i zapravo potpuno nemoguće izneti bilo kakav logični razlog zašto bi trebalo da se protive rekonstrukciji takvih logora. Misle da je to izlišno, zato što danas u Nemačkoj niko ne predlaže koncentracione logore u svrhu genocida i zato što smatraju da je nemoguće raspravljati o nečemu tako očiglednom.

Jedini koji su se u nacističkoj Nemačkoj protivili izgradnji i korišćenju koncentracionih logora bili su neki visoki nacistički funkcioniери, koji su smatrali ili da genocid treba odložiti ili da ga treba sprovesti na efikasniji način, drugim sredstvima. Neki su opet upozoravali na velike troškove. Mnogi mladi Evropljani danas odbijaju da se ponašaju kao ti nacistički funkcioniери. Oni shvataju da atomske bombe nisu oružje već genocidna mašina, da se njihovom postojanju – a naročito njihovom razmeštanju na nemačkom tlu – treba suprotstaviti, ali tako da se na to *ne protraći ni jedna jedina reč*.

Drugo, znam da neki ljudi vrište od užasa kada više ne mogu da kontrolišu svoje emocije. I nema ničeg lošeg u ponašanju čista srca, a ne samo na osnovu bistrog uma. Ali kao filozof znam

da postoje ubedljivi razlozi za odbijanje da se bude uvučen u raspravu o određenim pitanjima. Jevreji, kao i neki hrišćani, veruju da ne bi trebalo da izgovaraju Božje ime. Moderni filozofi su uočili neke koncepte koji iskaze u kojima se javljaju čine besmislenim. U testamentima, na primer, rečenica koje počinje sa „Posle moje smrti, želim da...“ uobičajena je, ali besmislena. Posle svoje smrti neću želeti ništa.

Genocidna mašina je jedan od tih koncepcata kojima logičari dodeljuju „izuzetan epistemološki status“. Mogu da govorim o atomskoj bombi (kao i da imam lično mišljenje o nuklearnim elektranama) *samo* na osnovu argumenata koji dokazuju da je reč o genocidnoj mašini. Međutim, čim se to dokaže, taj koncept više ne mogu da koristim u rečenici, a da time ne dehumanizujem svoj status kao govornika. Čak ni zbog same diskusije ne mogu ući u raspravu u kojoj se razmatra opasnost od genocida, koliko god oprezno izgovorena.

Treće, mogu samo da vrištим kada najdem na ljude koji se tim pitanjem bave pomoću argumenata. I paradoksalno, vrisak je bliži tišini od govora. Slično suzama ili slogu OM (Aum, Ohm), određeni načini jaukanja i vrištanja leže, kao i čutanje, izvan oblasti jezika. Ipak, ti oblici izražavanja mogu govoriti glasnije i preciznije od reči.

Dalje, čutanje, uokvireno užasnutim vriskom, prevazilazi jezik. Ljudi iz različitih zemalja i starosnih grupa koji možda nemaju zajednički jezik, mogu govoriti uglas svojim nemim vriskom.

Najzad, bezuslovno suprotstavljanje postojanju genocidnih mašina izraženo rešenošću da se čuti jeste radikalno demokratsko. Dozvolite mi da to objasnim. Ako kažem da atomska bomba nije oružje već genocidna mašina i onda kao naučnik tome dodam da će nuklearna energija neminovno ugroziti buduće generacije, težina mojih argumenata zavisiće od moje kompetencije u jednoj vrlo složenoj stvari, a moj kredibiltet od mog

društvenog položaja. Javna rasprava, naročito u današnjem međijski dominiranom društvu, može biti samo hijerarhijska. Ali to ne važi za elokventno i racionalno izabrano čutanje. Naj-inteligenčniji i najiskusniji stručnjak može upotrebiti čutanje kao *svoju poslednju reč*. A svako može izabrati nemni protest i demonstrirati neizrecivi užas kao izraz svoje direktne i mudre vere u život i nade za svoju decu. Odluka da se ostane nem, ritual tog „Ne, hvala“, jeste glas kojim velika većina danas može govoriti s upečatljivom jednostavnosću.

Četvrto, time što govorim u prilog čutanju kao primeru koji bi trebalo da sledim, ne nameravam da obeshrabrim razumnu raspravu koja utvrđuje razloge za istrajavaće u čutanju. Ali svestan sam i da tišina preti uvođenjem anarhije. Onim ko čuti, ne može se upravljati. I tišina se širi. Otuda će biti pokušaja da se razbije naše čutanje. Zahtevaće se naše učešće u „raspravama o miru“. Moguć je čak i lov na veštice protiv ljudi koji ostaju nemi. Zato se, u ovom trenutku, mora tražiti i braniti pravo na tihov povlačenje iz rasprava, pravo na okončanje rasprave, ako mislimo da je dostojanstvo učesnika ugroženo. Postoji i pravo na propagiranje užasnutog čutanja.

1982.

Ivan Illich, „The Right to Dignified Silence“, Address to „People's Forum: Hope“, Tokyo, 23. IV 1982, *In the Mirror of the Past: Lectures and Addresses, 1978–1990*, 1991, str. 27–31.

„Das Recht auf würdiges Schweigen“, *Frieden vor Ort*, ed. Marianne und Reimer Gronemeyer, Fischer Taschenbuch Verlag, *Magazin Brennpunkte* 28, Frankfurt an Main, 1982.

I ja sam rešio da čutim

Čitano i distribuirano na Dvadesetom Saboru evangelističke crkve, u Hanoveru, 9. VI 1983.

I ja sam rešio da čutim
zato što neću da ulazim u bilo kakvu raspravu o genocidu;
zato što nuklearne bombe nisu oružje; one se ne mogu upotrebiti ni za šta drugo osim za uništavanje ljudi;
zato što razmeštanje nuklearnih bombi čini i mir i rat podjednako besmislenim;
zato što čutanje ovde govori više od reči;
zato što bih u samoj raspravi o uslovima pod kojima bih se odrekao upotrebe tih bombi postao kriminalac;
zato što je nuklearno odvraćanje glupost;
zato što neću da pretim drugima svojim samoubistvom;
zato što je „zona čutanja“ koja je okruživala genocid u vreme nacista zamenila „zona argumentacije“;
zato što samo moje čutanje govori jasno u ovoj zoni kompulsivnih mirovnih pregovora;
zato što se moje užasnuto čutanje ne može iskoristiti, niti se njime može upravljati;
zato što...
Precrtajte sve što vam ne odgovara. Dodajte svoje razloge za čutanje. Šaljite ovo dalje.

1983.

Ivan Illich, „I Too Have Decided to Keep Silent“, Read and distributed at the 20th Evangelischer Kirchentag Hanover, 9. VI 1983, *In the Mirror of the Past: Lectures and Addresses, 1978–1990*, 1991, str. 32–33.

„Auch ich schweige hier öffentlich. Ein Epilog“, *Anstiftung zur Zivilcourage. Prominente Autoren berichten über bestandene Konflikte*, eds. Karen Schunk, Rudolf Walter; Herder Verlag, Freiburg, 1983.

FRANZ MÜLLERS DRAHTFRÜHLING

Erstes Kapitel

Ursachen und Beginn der grossen glorreichen Revolution in Revon

(Abdruck und Übersetzung, Verfilmung und Vortrag verboten)

Was müssen das für Bäume sein,
wo die grossen Elefanten spazieren
gehen, ohne sich zu stossen

Das Kind spielte. Und sah einen Mann stehen. „Mama“, sagte das Kind; die Mutter: „Ja“ — „Mama“ — „Ja“ — „Mama“ — „Ja“ — „Mama, da steht ein Mann!“ — „Ja“ — „Mama, da steht ein Mann!“ — „Ja“ — „Mama, da steht ein Mann.“ — „Wo?“ — „Mama, da steht ein Mann.“ — „Wo?“ — „Mama, da steht ein Mann.“ — „Wo steht ein Mann?“ — „Mama, da steht ein Mann!“ — „Wo steht ein Mann?“ — „Mama, da steht ein Mann!“ — „Ach was!“

158

Slučaj je hteo da poruka o nemom protestu Ilića i njegovih prijatelja bude distribuirana na jednom crkvenom saboru održanom u Hanoveru, gradu Kurta Švitersa, koji je on trajno prekrstio u Revon (Revonah), i u kojem se dešava radnja njegovog komada „Uzroci i počeci velike i slavne revolucije u Revonu“ (Kurt Schwitters, „Ursachen und Beginn der grossen glorreichen Revolution in Revon“, *Der Sturm*, XII/ 11, 1922). Na ulici se pojavljuje čovek koji samo стоји и чути. Niko ne zna, niti uspeva da dokuči zašto, ali to ubrzano izaziva veliku radoznalost, zatim hysteriju i na kraju totalnu pometnju. Iako su ovi protesti, prema drugom Ilićevom svedočenju, izgleda počeli u Berlinu 1981–1982 (David Cayley, *Ivan Illich in conversation*, 1992, IV,

str. 127–130), u vreme kada je predavao na tamošnjem Institutu za napredne studije (Wissenschaftskolleg zu Berlin), podudarnost je prosto upadljiva, ali i dirljiva, kao pravi, iako verovatno nehotični omaž legendarnom Revoncu. (Ilić je do značaja tištine i čutanja došao s druge strane, sigurno bez dodirnih tačaka s dadom, a prvi tekst na tu temu napisao je još 1956: „Rečitost tištine“, iz zbirke *Svetkovina svesnosti*, 1970, ovde odmah u nastavku.) Hanover, jedan od najtvrdokornijih bastiona „pristojne“, malograđanske Nemačke, bio je poslednje mesto u kojem je mogao očekivati da na ulici vidi prizore iz svog komada; onda se to ipak dogodilo. Po svemu što znamo o njegovim stavovima o ratu i političarima, razlozi bi ga potresli, do zanemelosti, ali sam gest bi sigurno pozdravio.

Engleska i nemačka verzija, u jednom fajlu: <https://archive.org/details/kurt-schwitters-revolution-in-revol-1919>

Originalno izdanje: https://bluemountain.princeton.edu/pdfs/periodicals/bmtnabg/issues/1922/11/05_01/bmtnabg_1922-11-05_01.pdf

ŠTA JE LUDILO?

Ludilo se može deliti.

Ludilo je deljivo i množivo.

Ludilo se najbolje vidi kada se odmakne od njega.

Politika je ludilo.

Dada je protiv politike zato što je protiv ludila.

Politika je slika i prilika našeg doba.

Neka ta slika što pre nestane i ostavi naše doba na miru.

(Kurt Schwitters, „Was ist Wahnsinn?“, 1924–1925)

AG, 2020.

Rečitost tištine

Uvod

Pet godina provedenih na ulicama Njujorka pobudilo je u meni svest o potrebi nalaženja načina da se rođeni Njujorčani privole na druženje s Portorikancima. Sveštenici, nastavnici, socijalni radnici – svi su zaronili u more doseljenika. Bilo im je potrebno da nauče njihov jezik, španski, ali još potrebnije im je bilo da steknu sluš i širom otvore svoja srca za duševne patnje jednog usamljenog, preplašenog i nemoćnog naroda.

Očigledno je da puko učenje španskog jezika nije bilo dovoljno. Onaj ko je svestan da ne vlada nekim stranim jezikom može biti mnogo bliži stvarnosti od onog koji ume da sklapa reči u gramatički ispravne rečenice. Svojim sam očima video žestinu s kojom su Portorikanci odbili da prihvate „Gringa“ koji ih je proučavao s ciljem da ih „integriše“ u život velegrada. Oni su čak odbijali da na njegova pitanja odgovaraju na španskom jer su naslutili da se iza njegove dobronomernosti krije snishodljivost, ako ne i prezir. Zbog toga je bio potreban družačiji program – onaj koji bi pomogao rođenim Njujorčanima da osete duh siromaštva.

Godine 1956. postao sam prorektor Katoličkog univerziteta u Portoriku i tako dobio priliku da obučavam ljude za rad u španskim getima. Zainteresovanima smo ponudili praktikume u kojima su se intenzivno učenje španskog jezika i praktičan rad u getima kombinovali sa akademskom nastavom portorikanske poezije, istorije, muzike i društvene stvarnosti. Većina studenata je prispetla po cenu velikih ličnih žrtava. Više od polovine studenata bili su sveštenici, uglavnom mlađi od trideset i pet godi-

*Local Priest to Serve
College in Puerto Rico*

Blackstone Studio
The Rev. John Ilich

A Roman Catholic priest from Puerto Rico has received a leave of absence to serve as vice rector of the Catholic University of Puerto Rico, Cardinal Spellman announced yesterday.

The Rev. John Ilich will develop a public relations program for the university and a plan for coordinating spiritual care for those migrating between the island and the mainland.

At present, Father Ilich is an assistant at the Church of the Incarnation, St. Nicholas Avenue and 175th Street. He directed the preparation of a documentary volume, "The Report of the Conference on the Spiritual Care of the Puerto Ricans."

Ilićev odlazak na novi zadatak, u Portoriko, beleži i *New York Times*, od 25. aprila 1956.

na. Oni su odlučili da svoj život provedu među sirotinjom unutar gradskih geta. Danas se već zaboravilo kako je u to vreme katoličko sveštenstvo shvatalo svoju dužnost. I kako je bilo teško ubediti jedinog irsko-američkog pastora da dopusti svom kapelanu da troši vreme na ljude koji nisu nikad kročili u crkvu. Španski jezik je bio moćno oruđe za sveštenike koji su želeli da posvete svoje vreme i crkvena sredstva radu sa sirotinjom. Zato što je – verovatno – španski jezik bio legitimacija onih koji su se rodili kao katolici i kojima Crkva ni u kom slučaju ne bi mogla da ospori pravo na ravnopravni deo svog sveštenstva. Kada je sedam godina kasnije započeo rat protiv siromaštva, značajan broj uspešnih predvodnika i kritičara bili su upravo oni koji su se sreli na Univerzitetu u Portoriku. Mogao sam sa ondašnjom grupom studenata da istražujem dublje značenje učenja stranog jezika. Duboko sam ubeđen da je učenje stranog jezika, kada se njime rukovodi kako treba, jedna od retkih prilika u kojoj odrastao čovek može da doživi istinsko iskustvo siromaštva, nemoći i zavisnosti od tuđe dobre volje. Svake večeri okupljali smo se na čas neme molitve. Na početku svakog časa neko od nas bi ponudio teme za meditaciju. Ogled koji sledi je predavanje koje je snimio jedan od učesnika.

1969.

Rečitost tišine

Lingvistička nauka je otvorila nove horizonte razumevanja ljudskog sporazumevanja. Objektivno izučavanje načina na koji se značenja prenose pokazalo je da ljudi mnogo više kazuju jedni drugima čutanjem i u tišini nego rečima. Reči i rečenice satkane su od tišina koje mnogo više znače nego zvuci. Sadržajne stanke između zvukova i iskaza postaju svelte tačke u jednoj nezamislivoj praznini: poput elektrona u atomu, poput planeta u sunčevom sistemu. Jezik je predivo tišine upleteno u čvorice-zvuke – poput onih na peruanskom *kipuu*³, na kojem prazni prostori između čvorova govore. Za Konfučija jezik je točak. Tačno je da paoci polaze iz njegovog centra, ali praznine između njih čine njegovu suštinu. Upravo zbog toga, ako želimo da razumemo drugog čoveka, nije dovoljno da naučimo samo njegove reči, već i njegova čutanja. Jer i naše reči svoje značenje ne iskazuju zvucima, već pauzama kojima se služimo kada želimo da nas drugi razumeju. Učenje jednog stranog jezika više je učenje njegovih tišina nego njegovih zvukova. Samo hrišćanin veruje da je Reč jednak večna kao Tišina. A za ljude čije je bitisanje omeđeno vremenom, ritam je zakon po kojem naši razgovori postaju *jang i jin* tišine i zvuka.

Naučiti jedan jezik, i to na human i zreo način, znači preuzeti na sebe odgovornost za njegove tišine i njegove zvuke. Podučavajući nas svome jeziku, jedan narod nam ne poklanja samo ritmove, tonove i fineze svog sistema reči, već i sisteme tišine. Mi primamo jedan intiman dar za koji smo odgovorni pred ljudima koji su nam poverili svoj jezik. Ako ovladamo

³ *Kipu* (khipu ili quipu): kod drevnih Peruanaca uzica sa raznobojnim čvoricima koja je služila za zapisivanje događaja, računanje, i sl. (Prim prev.)

samo rečima, a ne i tišinama, onda je jezik kojim govorimo neprekidna uvreda za darodavce. To onda postaje nešto kao karikatura fotografskog negativa.

Potrebno je više vremena, truda i rafiniranosti da bi se naučilo čutanje jednog naroda nego da bi se naučili njegovi glasovi. Neki ljudi su za to posebno obdareni. Time se možda objašnjava činjenica da neki misionari, uprkos uloženom trudu, nikada ne uspevaju da pravilno govore, da se suptilno sporazumevaju tišinama. Čak i kada govore s „lokalnim“ na glaskom, oni ostaju hiljadama milja udaljeni od onih kojima je taj jezik maternji. Učenje gramatike tišine je veština kojom je mnogo teže ovladati nego gramatikom zvukova.

Kao što reči moraju da se uče slušanjem i mukotrpnim pokušajima da se podražava govor onih kojima je taj jezik maternji, tako se i tišina uči obazrivim otvaranjem prema domaćinu. Tišina ima svoje stanke i oklevanja, svoje ritmove, izraze i modulacije; svoje trajanje i svoj ton, kao i trenutke kada je poželjna i kada nije. Kao i kod reči, tako i kod tišine postoji analogija između našeg čutanja s drugim ljudima i čutanja s Bogom. Da bismo shvatili puno značenje jednog, treba da praktikujemo i produbljujemo ono drugo.

Prva vrsta tišine je tišina isključivog slušaoca, tišina pasivnog ženskog podavanja, tišina kojom poruka našeg sagovornika postaje „on u nama“, tišina duboke zainteresovanosti. Nju ugrožava jedna druga vrsta tišine – tišina ravnodušnosti, tišina nezainteresovanosti koja počiva na prepostavci da ne postoji ništa što želim ili što mogu da primim u razgovoru s drugim ljudima. To je zloslutna tišina žene koja ukipljeno sluša muža koji joj tako ozbiljno pripoveda o nekim sitnim dogodovštinama. To je tišina hrišćanina koji čita Jevandelje ubeden da ga zna napamet. To je mrtva tišina, jer se ne odnosi na život. To je tišina misionara koji nikad nije uspeo da shvati čudo stranca čije je slušanje veći dokaz ljubavi od

onog koji govorи. Mnogo nam je bliži čovek koji pokazuje da poznaje ritmove našeg čutanja od onog koji samo zna da govorи našim jezikom.

Što je veća udaljenost između dva sveta, to je ona prva, zainteresovana tišina veći dokaz ljubavi. Većini Amerikanaca je lako da slušaju čavrljanje o ragbiju, ali za čoveka sa Srednjeg Zapada znak ljubavi bio bi slušanje sportskih izveštaja o *džei-eleju*.⁴ Čutanje gradskog sveštenika koji u autobusu sluša seljaka koji mu pripoveda o obolelom jarcu jeste pravi dar, plod dugotrajne misionarske obuke u strpljivosti.

Nema veće razdaljine od one između čoveka koji se moli i Boga. Tek kada saznanje o toj udaljenosti sine u svesti on može steći zahvalno čutanje strpljive spremnosti. Takvo mora da je bilo čutanje Device uoči *Ave*,⁵ koje je od nje stvorilo večiti simbol otvorenosti prema Reči. Samo takvim dubokim čutanjem Reč je mogla da se otelotvori. Nigde, osim u molitvi nemog slušanja, hrišćanin ne može da stekne naviku na onu prvu tišinu iz koje u jednoj stranoj kulturi može da se rodi Reč. A ta Reč, skovana u tišini, u tišini se i neguje.

Druga velika vrsta u gramatici tišine jeste čutanje Device nakon što je sročena Reč – a iz tog čutanja se pre rađa *Magnificat*⁶ nego *Fiat*.⁷ To je čutanje koje radije hrani zamišljenu Reč nego što predaje čoveka pojmovima. To je tišina koja zatvara čoveka u dubinu njegovog bića da bi mu omogućila da pripremi Reč koju će uputiti drugima. To je tišina *sintonije* [uskla-

⁴ *Jai alai*: vrsta tenisa, kao skvoš ili padel, u kojem igrači udaraju lopticu u zid. U SAD, najpopularniji u nekim jugoistočnim državama i na Floridi (za razliku od „Srednjeg Zapada“). (Prim. AG.)

⁵ Uoči obraćanja arhanđela Gavrila upućenog Mariji, što je osnova za molitvu „Zdravo Marijo“. (Prim. AG.)

⁶ *Magnificat*: himna Device Marije. (Prim. prev.)

⁷ *Fiat*: naredba, dekret. (Prim. prev.)

Church of the Incarnation, na Menhetnu, u Njujorku (1290 St. Nicholas Avenue, ovde oko 1957), u kojoj je Ilić službovao od dolaska u SAD, 1951, do odlaska u Portoriko 1956. Zvanično se vodio kao Džon Ilić, zato što je paroh, monsinjor Kejsi, smatrao da ime Ivan „zvuči komunistički“. „Ivan Ilić? S takvim imenom ne možeš ići okolo... Zvaćemo te Džoni.“ (Francine du Plessix Gray, *Divine Disobedience: Profiles in Catholic Radicalism*, Vintage, 1971, str. 241.)

đivanja sa okolinom], tišina u kojoj očekujemo pravi trenutak da se na ovom svetu rodi Reč.

Ta tišina je takođe ugrožena, i to ne samo užurbanošću i skrnavljenjem kroz grozničavu aktivnost, već i navikom verbalnog fabrikovanja i masovnom proizvodnjom koje za nju nemaju vre-

mena. Ona je ugrožena tišinom jeftinoće, što znači da je jedna reč dobra kao i svaka druga i da reči ne treba negovati.

Misionar ili stranac koji se služi rečima kao da ih čita iz rečnika ne poznaje tu tišinu. To je čovek koji u mislima traži englesku reč kada želi da nađe španski ekvivalent, umesto da traži reč koja bi se harmonično uklopila; umesto da traži reč ili pokret ili tišinu koji bi bili razumljivi, uprkos tome što ništa slično ne postoji u njegovom maternjem jeziku, kulturi ili nasleđu; to je čovek koji semenu nekog novog jezika ne daje vremena da proklijira na stranom tlu njegove duše. On ne poznaje to čutanje koje prethodi rečima ili se utiskuje između njih; tišinu u kojoj se reči rađaju i umiru, tišinu spore molitve pune oklevanja; molitve u kojoj su reči dovoljno odvažne da zaplove morem tišine. Ona je dijametralno suprotna drugim oblicima tišine koji isto tako mogu da prethode rečima – tišini veštačkog cveća koje nas podseća na reči koje neće nikada niknuti; podseća na pauze između ponavljanja iste radnje. To je tišina misionara koji prebira po sećanju da bi izgovorio narednu, napamet naučenu floskulu jer se nije potrudio da prodre do živog jezika drugih ljudi. Tišina, prethodnica reči, takođe je suprotna tišini uskiptele agresivnosti koju teško možemo nazvati tišinom – zato što je to samo interval koji služi za pripremanje reči, ali ne onih reči koje nas spajaju, već onih koje nas razdvajaju. Ona dovodi u iskušenje misionara koji veruje da na španskom nikada ne može da kaže ono što zaista želi da kaže. To je tišina u kojoj jedno verbalno nasilje – mada prikriveno – rađa drugo.

Sledeću veliku vrstu u gramatici tišine nazvaćemo tišinom koja seže dalje od reči. Što dalje odmičemo, što više razgraničavamo dobru od loše tišine, to se i one sve više udaljavaju jedna od druge. Stigli smo do one vrste tišine koja nije priprema za dalji razgovor. To je tišina koja je već sve rekla, jer više ništa nije ostalo da se kaže. To je čutanje nakon konačnog *da* ili *ko-*

načnog *ne*. To je tišina ljubavi iznad reči, tišina koja je zauvek rekla *ne*; tišina nebesa ili tišina pakla. To je definitivan stav čoveka suočenog s Rečju koja je Tišina; ili je to tišina čoveka koji je zauvek jogunasto okrenuo leđa Bogu.

Takva je tišina pakla, mrtva tišina. Smrt sadržana u toj tišini nije mrtva nepomičnost kamena, ravnodušnog prema životu, niti je to mrtvilo cveta iz herbarijuma, uspomene na prošli život. To je smrt nakon života, konačno odricanje od njega. U toj tišini mogu se čuti i buka i vreva i komešanje; mogu se čuti mnoge reči. Samo jedno značenje zajedničko je svim tim bukama koje pravi i prekidima između njih: *Ne*.

Postoji jedan način na koji ta tišina pakla ugrožava postojanje misionara. Pred čovekom zaduženom za Reč u svetu koji nije njegov zapravo stoji nesvakidašnja mogućnost sveđočenja kroz tišinu, nesvakidašnja sposobnost da kroz nju razara. Misionarska tišina rizikuje i više od toga: rizikuje da postane pakao na zemlji.

U kranjem smislu, misionarska tišina je dar, dar za molitvu – tišina koju je u svojim molitvama naučio onaj ko je beskonačno dalek, neizmerno stran, ali ko ima iskustvo ljubavi prema ljudima koji su mu dalji i nepoznatiji od onih u domovini. Misionar može zaboraviti da je njegovo čutanje dar, dar koji mu je dat besplatno, dar koji nam neposredno prenose oni koju su voljni da nas poduče svome jeziku. Ako misionar to zaboravi i pokuša da silom osvoji ono što samo drugi može da mu podari, to onda počinje da ugrožava samo njegovo postojanje. Čovek koji pokušava da kupi jedan jezik kao što kupuje odelo, koji pokušava da ovlada jezikom pomoću udžbenika iz gramatike, da bi govorio „bolje nego domorodci“, čovek koji zaboravlja analogiju između božje tišine i tišine drugih, i ne teži da je svojim molitvama dalje neguje – to je čovek koji u suštini pokušava da siluje kulturu u koju je poslat, i zato mora da računa na istovetne reakcije. Ako je uopšte human, shvatiće da se nalazi u duhovnoj tamnici, ali

neće priznati da je on sam oko sebe podigao njene zidove nego će druge optuživati da su njegovi tamničari. Zid između njega i onih kojima je poslat biće sve neprobojniji. Sve dok sebe vidi kao „misionara“, biće svestan svoje frustracije; znaće da je negde poslat, ali da nigde nije stigao; da se otisnuo daleko od kuće, ali da se nigde nije ukotvio; da je napustio jedan dom, a da nikada nije pronašao drugi.

On nastavlja da drži propovedi i sve više oseća da ga niko ne razume, jer je ono što misli i izgovara samo strana farsa njegovog sopstvenog jezika. On i dalje „radi za ljude“ i smatra ih nezahvalnim, zato što ovi misle da on sve to radi samo zato da bi osnažio vlastiti ego. Njegove reči postaju ruglo od jezika, izraz tišine smrti.

U toj tački potrebno je mnogo hrabrosti za povratak na strpljivo čutanje zainteresovanosti ili na prefinjenost tišine iz koje se rađaju reči. Obamrlost rađa zanemelost. Često je strah od poteškoća koje donosi učenje stranog jezika u poodmaklim godinama ono što izaziva hronično očajanje. U srcu takvog čoveka rađa se tipično misionarska verzija tišine pakla.

Na suprotnom polu od očajanja nalazi se tišina ljubavi, čutanje ljubavnika koji se drže za ruke. Molitva u kojoj magloviti obrisi reči ustupaju mesto čistoj praznini *nakon* reči. Oblik sporazumevanja koji otvara jednostavnu dubinu duše. On dolazi kao iznenadni bljesak, a može da ostane za ceo život – i u molitvi i u druženju s drugima. To je možda jedini istinski univerzalni aspekt jezika, jedino sredstvo sporazumevanja koje nije stiglo prokletstvo Vavilona. Možda je to jedini način da budemo zajedno i s drugima i s Rečju, bez stranog naglaska.

Postoji još jedna tišina izvan reči, tišina Pijete [*pietà*, pobožnost, samilost]. To nije tišina smrti, već tišina misterije smrti. To nije tišina aktivnog prihvatanja božje volje iz koje se rađa

René Magritte, „Les Merveilles de la nature“, 1953.

Fiat [zapovest], niti tišina muževnog prihvatanja Getsimanije⁸ u kojoj leže koren poslušnosti. Tišina koju vi, kao misionari, želite da dosegnete na ovom kursu španskog jezika jeste tišina koja seže dalje od zbnjenosti i pitanja; to je tišina koja seže dalje od mogućnosti odgovora, čak i od veze s reči koja joj je prethodila. To je tajanstvena zanemelost s kojom je Gospod mogao da siđe u tišinu pakla, to je mirenje sa sudbinom bez ogorčenosti, beskorisne i protraćene na Jude; to je tišina slobodnom voljom izabrane *nemoći* kojom je spašen svet. Rođen da iskupi svet, Marijin Sin je umro od ruke svog naroda, napušten od svojih prijatelja i izdan od Jude, koga je voleo, ali nije mogao da ga spasi – to je tišina neme kontemplacije nad vr-

⁸ Getsimanski vrt, na Maslinovoj gori, u kojem počinje stradanje Isusovo; prihvatanje životnih nedaća. (Prim. AG.)

hunskim paradoksom Inkarnacije, neuspahom da se iskupi bar jedan lični prijatelj. Otvaranje duše prema krajnjoj tišini Pijete jeste vrhunski domet sporog sazrevanja tri prethodna oblika misionarskog čutanja.

1956.

Ivan Illich, „The Eloquence of Silence“, *Celebration of Awareness: A Call for Institutional Revolution*, Pantheon Books, New York, 1969 (Penguin, 1970), str. 39–46. „Rečitost tišine“, *Svetkovina svesnosti: Poziv na institucionalnu revoluciju*, Gradina, Niš, 1989, str. 39–47. Prevela Dragana R. Mašović, korekcije AG.

Objavljeno i kao „Missionary Silence“, na osnovu kucanog teksta iz 1960, u knjizi *The Church, Change and Development*, ed. Fred Eychaner, Urban Training Center Press, Chicago, 1970, 120–125; ponovljeno pod istim naslovom u Ivan Illich, *The Powerless Church and Other Selected Writings, 1955–1985*, Foreword by Giorgio Agamben, and Assembled by Valentina Borremans and Sajay Samuel, Penn State University Press, 2018, 43–48.

ILIĆEVA BIBLIOGRAFIJA I NAJOBIMNIJE ARHIVE

<http://www.davidtinapple.com/illich/>

<https://www.pudel.uni-bremen.de>

<http://rhetoricofivanillich.blogspot.com>

<http://rhetoricofivanillich.blogspot.com/2010/09/ivan-illich-extra-readings.html>

<http://backpalm.blogspot.com>

RAZGOVORI I OSVRTI

Ivan Illich in Conversation, ed. David Cayley, Anansi Press,
Toronto, 1992.

The Rivers North of the Future: The Testament of Ivan Illich, as told to David Cayley, Anansi Press, Toronto, 2005.

The Challenges of Ivan Illich: a collective reflection, Lee Hoinacki & Carl Mitcham, eds., State University of NY Press, Albany, 2002.

OSTALI PREVODI

<https://anarhija-blok45.net>

<https://anarhisticka-biblioteka.net/category/author/ivan-illich>

Ivan Illich (1926–2002)